

citeren, of men moet zich van stellige uitspraken onthouden. De auteur heeft zelf trouwens telkens oog voor de grenzen die aan zijn onderzoek nu eenmaal zijn gesteld. Waardevol is ook de brede inleiding over de huidige stand van de verzuilingsstudie in ons land.

Aart de Groot

Niek van der Heide, *Mijn voeten hebben Zijn spoor gevolgd. Over leven en werk van de schrijfster Wilma*. Leiden, 1992. ISBN 90-5030-280-7; 318 blz., geïll., f 34,95.

Mijn voeten hebben Zijn spoor gevolgd is geen biografie in de strikte zin van het woord, maar gaat zoals de ondertitel aangeeft over het leven en werk van de protestants-christelijke schrijfster Wilma (Willemina Vermaat, 1873-1967). Op overtuigende wijze laat de auteur zien, door middel van vele citaten uit Wilma's werk, hoe intensief het schrijven met haar leven verbonden was. Afkomstig uit een Réveil-milieu kwam Wilma, na een moeilijke jeugd met een tweetal diepe persoonlijke crises waarbij haar de steun van het geloof ontviel, in contact met haar neef dr J.H. Gerretsen (1867-1923). Deze ethische theoloog zou een grote invloed op Wilma en haar werk uitoefenen. Het accent van de ethische theologen op het subjectieve, de ervaring en het persoonlijke bood Wilma niet alleen de weg naar een nieuwe religieuze zelfontdekking, maar gaf haar tevens de mogelijkheid het religieuze en het literaire met elkaar te verbinden. Door haar eigen ervaringen was ze in staat de worsteling met het lijden in haar geschriften te verwerken en er met begrip over te schrijven. (de titel van het boek verwijst naar het lijdensmotief uit Job 23:11a). Zij was hierin opmerkelijk modern. De beschrijving van prostitutie, in bedekte termen in *De lichte nacht*, en haar bewogenheid met het lot en het leed van de homoseksuelen, in *Gods gevangene* geven aan dat 'deze rare juffer met haar korte haar' een bijzondere positie innam in de protestantse wereld van het interbellum.

Dat Wilma's oeuvre tegenwoordig geen grote bekendheid meer geniet heeft deels te maken met het feit dat het getuigende element overheerste. Zij trachtte de 'onzienlijke en de zienlijke wereld' met elkaar te verbinden. Dit ging ten koste van het literaire aspect. Ook de compositie van haar romans en de dialogen waren niet het sterkste punt van Wilma; haar kracht lag in de natuurbeschrijvingen.

Van der Heide heeft op uitvoerige wijze de wereld waarin Wilma leefde beschreven. Soms wel zeer uitgebreid. Als de auteur Apeldoorn rond de